

Neolitik Dönem Anadolu Mezar Sistemlerinden Çarpıcı Bir Örnek: Körtik Tepe*

Muammer Özdemir*

1. Giriş

Körtik Tepe, Diyarbakır'ın doğusunda, Bismil İlçesi, Ağıl Köyü sınırları içerisinde Pınarbaşı Mevkisinde yer alır. Dicle ve Batman Çay'larının birleştiği noktaya yakındır¹. Coğrafi konumun yerleşim üzerindeki etkisi göz önüne alındığında Neolitik dönem yerleşmelerinde hayati öneme sahip yaşam koşullarının bu coğrafyada sağlanması Körtik Tepe yerleşim bölgesini önemli kılmıştır. Dönemin diğer yerleşim yerlerinde Demirköy, Hallan Çemi, Çayönü ve bölgenin diğer neolitik yerleşmelerine yakın mesafede bulunması hem etkileşimi hem de gelişimi hızlandırmıştır. Batman Havzası'nda Bereketli Hilal'in Anadolu topraklarında kalan kısmında yer alan Körtik Tepe pek çok ilklerin, yeniliklerin ve gelişmişliklerin yaşandığı önemli bir kazı alanıdır. Dicle Üniversitesi'nden Prof. Dr. Vecihi Özkaya Hoca'nın ve ekibinin özverili çalışmalarıyla çok mesafe kat edilmiş, şimdiye kadar 30.000 civarında kalıntıya ulaşılmıştır. Körtik Tepe, kurulduğunda üretici bir toplum değildir. Hayvan da evcilleştirilmemiştir. Fakat yerleşik hayatı tüm yönleriyle yaşayan bir topluluktan bahsedilmektedir. Bu durum Gordon Childe'nin Şehircilik Devrimi² ilkelerinin bazılarını barındırmakla birlikte, günümüz tarih ve arkeolojik yaklaşımları etkisi altında tutan pozitivist, materyalist ve marksist arkeolojik yaklaşımların³ sorgulanmasına yol açabilir. İnsanların söylenildiği gibi günlük ihtiyaçlarını karşılama telaşına düşmüşken inançları uğruna yapılar, aletler, mezarlar ve diğer kutsal gördükleri nesnelere üretmeleri dönem insanının

* Bu çalışma, Körtik Tepe ile ilgili kazı sonuçları raporları, yayımlanmış eserler, söyleşiler ve aktüel dergilerdeki bilgiler kullanılarak yazılmıştır.

** Araş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş/TÜRKİYE, m.ozdemir@alparslan.edu.tr ORCID: 0000-0003-3392-0519

1 Vecihi Özkaya, Oya San, "Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler", *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul 2007, s. 21.

2 Clive Gamble, *Arkeolojinin Temelleri*, İstanbul 2014, s. 163; Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu?*, İstanbul 2007, s. 63-85.

3 Gamble, *age.*, s. 33.

akli yapısında toplum hayatına entegre edilmiş bir inanç düzeyinin yoğunluğunu kanıtlar.

İnsanın var olduğu günden beri yaşamının tüm evresinde kaçınılmaz iki olgu “Hayat” ve “Ölüm”. İnsan, doğar ve ölür. Bunu kabul eden insanlar fitratları gereği sorgulamaya, doğuran ya da öldüren varlığın kim veya ne olduğunu aramaya başlamışlardır. Üst Paleolitik dönemden itibaren toplumsal çabanın tezahürü olarak inanç yoğunluğunun ve sorgulama, arzulama, emirlere boyun eğme çerçevesinde hayatlarına tatbik ettikleri bazı uygulamalar, insanların bilinç dünyasının adeta yansımasıdır. Toplumların görünmeyen ve üst bir güce biat ettikleri ve sosyal organizasyonlarını ve dinsel kimliklerini oluştururken bu faktörlere dikkat ettikleri düşünülmektedir. Her şeyi var eden bir gücün olduğunu kabullenmiş topluma, üst gücün (yaratıcının) iyiye ve doğruya ulaşma adına sunduğu emirleri, insanlara ulaştıran elçiler, din adamları, araçlar ya da adına ne denilirse denilsin bu kişilerin varlığı kabul görmüş ve ilk dönemden itibaren toplumun sosyal katmanlaşmasında üst seviyede yer bulmuştur. İlk insandan başladığına inanılan ve her topluma, tüm nesillere, kabilelere, coğrafyalara ve kıtalara ulaşmış olduğu düşünülen, insanları iyilik ve güzelliğe yöneltecek, ritüeller uygulayacak ve yaratıcı ile aracılık edecek bir din adamı ya da uyarıcıların varlığına arkeolojik veriler, teolojik bağlantılar, antropolojik ve sosyolojik yansımalar dahilinde kesin gözüyle bakılmaktadır. Tarih öncesi spiritüel dünyasında yaygın görülen benzer dini inanışların ve ölü gömme şekillerinin mutlaka bir idarecisi olmalıdır. Görünmeyen alem, atalar dünyası, hayvanlar dünyası, farklı bilinç boyutlarına aracılık edecek, ölüm sonrası hayatı organize edecek saklanamayan ortaya çıkaracak bir aracıya ihtiyaç duymuş olmalı⁴. Öyle ki düzen içerisinde ölü gömme ritüelleri yapılmalı, hangi hediye koyacaklarına karar vermeli ve sonsuz yolculuğa ölen kişiyi dualarla, ilahilerle, şarkılarla ve çeşitli ritüellerle uğurlamalıdır. Ölen kişinin cesedini bir müddet sonra çıkarıp çeşitli işlevsel işlemlerden geçirip, ulaşmak istedikleri noktalara en hızlı ve güvenilir ulaşmaları noktasında belirleyici olabilirler. Bu kişiye Neolitik din adamı veya şaman denilebilir. Genelde toplumun içerisinde yaşayan ve insanların günlük hayatta işlerini yoluna koymak amacıyla seçilmiş, ruhlarla, cinlerle ve şeytanlarla iletişime geçtiğine inanılan, avın yerini söyleyip bereketli geçmesi için özel ayinler düzenleyen, seçilmiş ve önem verilen kişidir. Eliade dönemde yaşanan bu inanışlara “İlkel Çağın Vecit Teknikleri” derken Mark Levy’de “Vecit Teknisyenleri” olarak adlandırmıştır⁵. Neolitik din adamı varlığı esasen

4 John Fred-Ian Hodder, *Uygarlığın Doğusunda Din-Çatalhöyük Örneği*, İstanbul 2018, s. 144.

5 Karl W. Luckert, *Göbekli Tepe*, İstanbul 2016, s. 46.

bazı durumlarda kendini niteleyen eserlere yansıdığı düşünülmektedir. Göbekli Tepe’de T biçimli sütunların bir kısmında ellerini göbek hizasında bağlayan din adamını betimlediği düşünülen ibadet halindeki kişi tasvirinin bariz görülmesi, Nevali Çori heykelinin muhtemelen din adamını simgelemesi, nitelikli, belirleyici, üstün yetkilere sahip, yol gösteren ve doğruya karar vermede aşkın davranan failliği güçlü bir şahsiyetten bahsetmeye destek verir. Aslında Paleolitik dönemden itibaren başlayan insan tasvirlerinin çıkış noktası veya ilham kaynağı bu olabilir. Mağara tasvir sanatında görülebilen insan tasvirlerinin en çarpıcısı Trois Freres’de bulunan “Dans Eden Büyücü” diye adlandırılan motiftir. Bu simgelerin toplum içerisinde özel bir yeri olduğu gerçek olup, cinsiyetleri belli olmasa da bu kişilerin ritüellerinde bir mask kullandıkları ya da hayvan postlarından giysiler giyerek, kendileri açısından önemli gördükleri başlıklar taktıkları düşünülmektedir. Körtik Tepe’de bilinç dünyasında, inancın gereği olarak tüm dinlerde bir karşılığı olan bu kişilerin, tüm dini organizasyonu profesyonel bir ekiple beraber görünmeyeni görünür kılmak adına yönettikleri bir gerçektir. Ulu önderler ve öğreticilerin gerekliliğini onaylamak için günümüz toplumlarına bakmak yeterli olabilir. Göbekli Tepe ayinlerini yöneten binlerce yıl boyunca yüzlerce din adamı olduğu kabul edilebilen bir gerçektir. Simgesel olarak ve kafatası buluntularından böyle bir ayrıcalıklı din adamı sınıfının varlığına kanıt getirilebilir.

İnancın toplumun vazgeçilmez bir parçası olduğu gerçektir. İlk insandan itibaren var olan ve Neolitik dönem ile beraber özellikle Anadolu’da inanç yoğunluğunun somut olarak apaçık görülmesinin sebebi nesilden nesle aktarılan öğretilerdir. Özelde Körtik Tepe, genelde ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere tüm coğrafyada bulunan kalıntılar bu varsayımı desteklemektedir. İnsan ölümü sorgulayınca yeni yaklaşımlar da getirmiş, bu sayede inanç değerlerinin ürünleri olan ölü gömme metotları, ölü hediyeleri, mezarlar ve pek çok yenilik tarihin karanlık sayfalarına ışık olmuştur. Körtik Tepe neolitik dönem yaşam merkezi de bu anlayışın sıkı bir temsilcisidir.

İnsanoğlu Son Buzul Çağın’dan çıkar çıkmaz yaşama yeniden adapte olmak için son derece başarılı bir mücadele vermiştir. Bu amaçla özellikle Mezopotamya bölgesi başta olmak üzere yeni yerleşim yerleri kurmuşlar, yeni yaşam biçimleri oluşturmuşlar, yeni tapınak modelleri geliştirmişler ve farklı sanatsal faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan Fırat ve Dicle Nehirleri arasında kalan bölgede medeniyetler son derece gelişmiştir. İnsanlık tarihinde önemli bir mevkide bulunan Güneydoğu Anadolu Bölgesi arkeolojik buluntularında araştırmacılar hayret uyandıran pek çok şaşırtıcı medeniyet

izleri ile karşılaşmıştır. Özellikle Çanak Çömleksiz Neolitik ve Çanak Çömleklili Neolitik dönemlerinin yoğun olarak yaşandığı bu bölge bilinen ve anlatılan tarihi yeniden şekillendirmiş ve literatürde kendisine yer bulmuştur. Çatalhöyük kazıları ile başlayan bu veriler, Güneydoğu Anadolu Bölgesi kazı çalışmalarıyla birlikte taçlanmıştır. Dünya'nın bilinen ilk tapınağı olan ve insanların devasa boyutlarda inşa ettikleri, inançları uğruna çok büyük meşakkatle kurdukları Göbekli Tepe. İlk köy yerleşmelerinden olduğu düşünülen Hallan Çemi. İlk yuvarlak planlı ve ızgara yapılı evlerin olduğu Çayönü. Ölü iskeletlerinin, gömme şekillerinin, çanak çömleklerin en yoğun örneklerinin görülebildiği Körtik Tepe. Çok sayıda çanak çömlek örnekleri, farklı tarzlarda tespit edilen heykelcikler ve inanca dair her türlü kanıt bölgenin zengin kalıntıları çerçevesinde Anadolu'nun eski dönemlerden itibaren insanlar tarafından tercih edilmiş olabildiğini ve medeniyetlerin Anadolu üzerinden geniş alanlara sirayet ettiğini ispatlar niteliktedir. Bölgenin güçlü karakteristik özellikleri ve etkileşime açık olması aslında sosyal, dini, ekonomik, sanatsal ve pek çok konuda benzerlikler oluşturduğu gibi kendi içinde farklılıklara da gebe yapısıyla çok kültürlülüğü ve zengin buluntuları araştırmacılara olabildiğince cömertlik içerisinde sunmaktadır. Güneydoğu eksenli antik döneme ait çok sayıda yaşam merkezinin baraj suları altında kalacak olmasından ve halihazırda kalmış olanların olması dönemin zenginliğini gölgede bıraksa da elde edilen veriler tarihin akışında son derece kıymete haiz olmuştur.

Aslında bu bölgenin bu denli gelişmiş dinin inanç merkezi olmasının en büyük etkeni Göbekli Tepe'dir. M.Ö. 12.000'lere veya yapılan kazılarla daha eskilere gidebilecek olan Göbekli Tepe, çevresindeki yerleşim alanları için üs konumundadır. Dini merkez olarak kabul edilen Göbekli Tepe bölge insanının kültürel ve dini anlamda gelişmesine yol açtığı düşünülmektedir. Körtik Tepe'nin Göbekli Tepe ile elde edilen veriler ışığında çağdaş olması, bölgeye bakış açısını daha da derinleştirmeye sebebiyet vermektedir. Coğrafyanın genel yansımada mimari tarzlar, çanak çömlek işleme ve tapma teknikleri, ölü gömme adetleri, ritüeller, ayinler, mezar hediyeleri, kafatası kültü, yaşam tarzları ve çeşitli benzerliklerle değerlendirildiğinde ciddi bir etkileşimin beraber aşkın toplumların ifadesi olduğu kabullenilebilir. Geçmişten gelen süreğen sözlü anlatılar ve inanç yoğunluğu, toplumların bünyesinde ve doğal akışında döngüsel olarak değişebilmekteyken yaklaşık 5000 yıl boyunca aynı biçim inaniş dünyasının görülebilmesi (zaman zaman farklı tarzlara rastlanılmıştır) neolitik dönem insanının yaşamlarına ve inanişlarına sahip çıktığını ifade eder. Her ne kadar anlamları ve yapıma amaçları stabil olsa da elde edilen veriler ışığında üst paleolitik dönemden itibaren insanların

inançlarını sembolleştirme ve ritüellerini meşrulaştırma aşamasında aynı bilinci kullandığı kabul edilebilir. Farklı biçimlerde ibadet edebilirler, farklı emirlere muhatap olabilirler, hak olarak görülen inançtan sapabilirler ama kabilelerin ve yaşam merkezlerinin ekseriyetinde hissedilen bir baskın inancın olduğu gerçektir. İnançların kaynağının tek bir merkezden çıktığını (Yaratıcıdan-Monoteist düşünceler) kabul eden görüşleri destekler nitelikte olan veriler, toplumlar arası etkileşimler, benzerlikler, son derece gelişmiş bir dini anlayış ve çözölemeyen pek çok konu ile uzun seneler sürececek belirsizliğin kapısını aralayacaktır.

Körtik Tepe anlatılan dönemin özelliklerini bariz yansıtmışından ve Hallan Çemi'den sonra bölgede en eski yerleşim yeri olmasından dolayı bölge tarihi ve insanlık tarihi açısından son derece önemli ve kıymetlidir. Sular altında kalacak olması, açık hava müzesi olabilecek bir alanın yitirilecek olması, döneme ilgi duyanları rahatsız etse de, Körtik Tepe çok büyük bir yerleşim yeri olmadığından kazılarda elde edilen bulguların çok büyük bir kısmı, tarih ve arkeoloji ilimlerine kazandırılmıştır.

2. Ölü Gömme Biçimleri ve Mezarlar

İnsanlık tarihinde, bireyselleşmeden toplumsallaşmaya geçişte önemli bir role sahip olan ölü gömme biçimleri ve bütün olarak mezar kültürünün temelinde bilişsel düzey, dini emirler, ölüm sonrası hayat ve ruh gelmektedir. Soyut düşünebilen ve idrak kabiliyetine sahip olan insan, ölü ve ölüm ile ilgili sorgulamalarında mutlak surette ruhsal alem, rüyaların yaşandığı dünya, ataların barındığı fakat bilinmeyen yer bağlamında düşünmüş ve hayatının merkezine bu konuyu koymuş olabileceği gibi bu düşünceye sevk eden ve uygulamaya dönüştürme sürecini hızlandıran bir gücün varlığını da elbette hissetmiştir. Barınma, yiyecek, güvenlik ve sağlık problemlerinin yanında asıl sorgulamalarını bu insanlar nereye gitti? Veya biz nereden geldik? Bu alemi kim oluşturdu? gibi sorularını sorarak bu misterlere yanıt bulmayı her şeyden öte tutmuş olmalıydılar. Ölen yakınlarını veya kabilenin önde gelenlerinin rahat bir süreç geçirmeleri amacıyla Yaratıcıdan yardım istemişler ve ölümlerinin ardından ağtılar yakarak, ritüeller ve törenler düzenlemişlerdir. İlgili dönem insanı, günlük hayatlarında, mezarları, ölü armağanlarını, ölü gömme şekillerini, ritüellerini, törenlerini, sosyal hayatlarını, sanatlarını, özel eşyalarını, mimarilerini vs. her daim inanç perspektifi çerçevesinde şekillendirmiş ve hayatlarına tatbik etmiştir. Anlatılan süreci belirli program ve plan dahilinde ve din adamlarının gözetiminde çeşitli ritüeller düzenleyerek yaşadıkları düşünülmektedir. Ritüel sosyal hayatta önemli bir yere sahiptir. Bireysel yapılan ritüeller ile geniş

katımlı ritüeller arasında etki oranı olarak büyük fark olduğu düşünülür. Ritüeller tarihöncesi toplumlarda bir iletişim aracına dönüşmektedir. Sosyal statünün de belirlendiği ritüellerin toplumun kültürel ve dini hayatta önemli bir yeri vardır⁶.

Körtik Tepe kazı alanındaki buluntuların geneline bakıldığında, iki evre karşımıza çıkar. Özellikle Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlenen bu mekanda Orta Çağ izleri de görülmektedir. Bazı mezarların iç içe geçmiş olması ve üzerinde uzun yıllar tarım yapılmasından dolayı tahribatlar gözle görülür. Ancak belirli derinliklerdeki iskeletler ve mezar kalıntıları özgünlüğünü korumuştur. C14 metoduyla yapılan analizler sonucunda elde edilen bulguların özgün olduğu ortaya konulmuştur⁷. Fakat yapılan insan ve hayvan kemiklerinin analizinde bu yerleşim merkezinin Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde yaklaşık M.Ö. 10.000'lerden başlayıp kesintisiz bir yaşam alanı olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Demirköy ve Hallan Çemi bulgularıyla paralellikler göstermekte ve yakın benzerlikler sunmaktadır⁸.

Körtik Tepe ölü gömme biçimleri ve mezar armağanları olarak Neolitik dönemin en iyi örneklerinden olduğu söylenebilir. Dönem insanı ölümlerini öteki dünyaya hazırlamak ve onlara saygı duymak amacıyla en güzel şekillerde defnetmişlerdir. İnsanların ölümlerini bilinmeyene ve bilinmedik yere yolcularken bu tür törenler, ritüeller, ayinler yapması tüm toplumlarda olduğu gibi neolitik toplumlarda da olması son derece doğaldır. Bu sebeptendir ki inancın bir parçası olan bu ritüellerin etnik, kültürel ve dini anlamda bazı farklılıkları olsa da esas itibarıyla toplumların ana yapısında süreğenliği devam etmektedir.

Eldeki veriler ışığında, Neolitik dönem mezar sistemlerinde; inhumasyon gömme biçimi (Ölü bedeninin toprakta açılan bir çukura ya da toprak altına hazırlanmış, etrafı taşlarla çevrili bir sandık mezar veya pithos içine gömülmesi olarak adlandırılır⁹.) neolitik toplumlarda yaygın kabul görmüşken, Kremasyon (Yakarak Gömme) uygulamasının varlığı bilinmemektedir. Fakat Çayönü Kafataslı Yapı evresinde bulunan bazı kemik ve kafataslarında yanık izleri tespit edilmiştir. Muhtemelen yangın veya başka bir sebeple bu izlerin oluştuğu düşünülmektedir.

6 İnan Aydoğan, "İktidarı Meşrulaştırma Aracı Olarak Ritüel", *Aktüel Arkeoloji*, S. 62, İstanbul 2018, s. 26.

7 Vecihi Özkaya, Aytaç Coşkun, "Anadolu'nun Erken Tarihinde Körtiktepe'nin Yeri ve Önemi", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. 129, İstanbul, s. 1-17; Özkaya, San, *age.*, s. 22.

8 Özkaya, San, *age.*, s. 21.

9 Ahmet Uhri, *Anadolu'da Ölümlerin Tarihöncesi - Bir Geleniğin Oluşum Süreçleri-*, İstanbul 2014 s. 55.

Körtik Tepe ölü gömme uygulamalarında en yaygın görülen tarz yerleşim içi gömüt uygulamasıdır. Varsayımdır ki, insanlar ölülerinin ruhlarından ve statülerinden destek alarak kendilerini daha güvencede hissetmiş olduklarından bu uygulamaya devam etmişlerdir. Özellikle bebek ve çocukların, yaşlıların sıklıkla yerleşim içine gömüldüğü Neolitik dönemde, Körtik Tepe’de olduğu gibi diğer neolitik yerleşmelerde de aynı bilinçle bu uygulamanın yapıldığı açıktır. Neolitik dönem insanı yerleşik hayata geçmeye başlamasıyla beraber atalarından miras kalan ve devam ettirilen inançları gereği ölülerini evlerinin, yaşadıkları mekanların ya da kült yapılarının içine belli statü ve konumda gömerek, onlara olan saygılarını yansıtmışlardır. Bu durum ölülerinin hayatın her safhasında yanlarında yer almalarını sağlayıp yol gösterici ve koruyucu olarak ölülerinin ruhsal güçlerinden faydalanma amacındadırlar¹⁰. Yani yaşadıkları mekanları kutsallaştırıp yaratıcının takdirini kazanmak veya tepkisini çekmemek gayesinde olmalılar. İçerisinde gömütlerin olduğu evlerle ilgili olarak, bir kısım bilim adamları tarih evleri adlandırmasını yapmaktadır. Bu evlerin bir tapınak merkezi olarak kullanılıp kullanılmadığı bilinmemekle beraber yaygın kanaat döngüsel olarak bazı ritüellerin bu alanlarda yapıldığıdır. Hatta Çatalhöyük’te bu tür alanların duvarlarına bazı çizimler ve sembeler yerleştirilerek ve belirli aralıklarla sıvanma ve boyanma işlemlerinin yapılması dönemin genel duruşuna ışık tutabilir. Körtik Tepe kutsal mekanlarının da bu çerçevede şekillendiği düşünülebilir. Özellikle bazı mezarlarda mezar armağanları ile birlikte yaban koyunu, kaplumbağa gibi hayvanların da yerleştirilmesi, dönem insanının bilinç dünyası hakkında karmaşık ve yoğun bilgiler düşüncelere yol açmaktadır. Körtik Tepe yerleşim içi gömme uygulaması gömüt şekillerine hakimken bazen de dışarı da kalan iskeletlerin varlıklarına rastlanılmaktadır. Bu iskeletler genelde tartışmalıdır¹¹. Körtik Tepe mimari yapıları, Çayönü kadar gelişmiş ve statik zenginlikte olmasa da yuvarlak tabanlı, taş örgülü ve derinliğinde intramural (yerleşme içi) gömüt içeren konut yapıları mevcuttur¹². Bu uygulamanın mekanın kutsandığına ve ritüellerin mekan enerji yoğunluğunu artırmak veya transa geçmek amacıyla yapılan özel törenlere şahitlik edebileceği söylenebilir. Yerleşim içi gömüt uygulamasının Körtik Tepe öncesinde görüldüğüne dair izler olduğu gibi son neolitik ve kalkolitik dönemde de görülebilen yaygın ve sürdürülebilir bir uygulama tarzı olduğuna ve düşünce

10 Günay Tümer, “Atalar Kültü”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, S. 4, s. 42.

11 Özkaya, San, *age.*, s. 22.

12 Vecihi Özkaya, Aytaç Coşkun, “Körtiktepe Kazıları Erken Neolitik Dönemde Bölgesel Kültürel İlişkiler Üzerine Bazı Gözlemler”, *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, İstanbul 2008, s. 88.

temelinin güçlü olduğuna kanıtlar sunmaktadır. Bazı konutlarda yaklaşık her seviyede konutların tabanına gömülen bireylerin ortaya çıkması, konuta yüklenen genel önemin yanı sıra bazı konutun ve gömütün özellikle önemsendiğini göstermektedir¹³. Çağın şartları ve ölüm oranlarına göre nispeten daha belirgin olarak Körtik Tepe yerleşim içi gömüt uygulamasında, bebek ve çocukların mezarlarına da rastlanılmaktadır. Özellikle bebek ve çocukların ev içinde, ocak yanında daha fazla görülmesinin sebebi onların evlerine doyamadan ölmeleri ve yaşamlarına ruhen devam ettiklerine olan inanış olabilir¹⁴. Bazı istisnalar kapsamında, yerleşim dışı çocuk bebek gömmelerine de rastlanılmaktadır. Körtik Tepe ekseninde diğer yerleşmeler de dahil olmak üzere gömütlerin, nitelikli ve statü gömüt oldukları, sıradan insanların özel muameleye tabi tutulmadığı rahatlıkla söylenebilir. Mezar sayıları ve mezar armağanlarının zenginliği, niteliği ve çeşitliliği, ölünün kim olduğuna dair ip uçları verir. Doğu Akdeniz, Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu kapsamlı yerleşim içi gömüt uygulamasında Çayönü, Çatal Höyük, Nevalı Çori, Aşıklı Höyük, Köşk Höyük ve pek çok neolitik merkezde aynı üslup ile benzer örnekler görülebilmektedir. Örneğin Çatal Höyük insanı ölümlerini yerleşim içi gömüt uygulamasıyla evlerinin içine gömmüşler, evlerini daima temiz ve bakımlı tutmuşlar, evin duvarlarını belirli aralıklarda sıvamışlar, tabanlarını sıvamışlar, duvarlarına çeşitli semboller ve figürler yapmışlardır. Bu uygulama ile ölümler aleminden gelecek tehditleri önlemek olabileceği gibi ölümlerine olan saygılarından dolayı olabilir veya onlardan korunma beklentisi içine girmiş de olabilirler. Bazen de kafataslarına ayrı önem verdikleri de görülür. Bu durum kafatası bağlamında insanın failliğinin daha da belirginleşmesinin ve ona anlam yüklemesinin bir sonucudur¹⁵. Fiiliyatta neolitik dönem insanının içsel dünyasında bu tür yaklaşımlar göstermesi, insanın fitratında vardır. Sembolizm ve ölü konuları üzerinde çok uzun yıllar birikimin getirdiği failliktir.

Körtik Tepe mezarlarında gömme tipi olarak yarı hocker ve hocker biçimleri görülebilmektedir. Ölen kişi için çeşitli ritüeller düzenlenerek mezara yatırılmışlardır. Hocker gömü, “ölen kişinin mezara kontraktıl yani kasılmış, büzüşmüş ya da bir başka deyişle ana rahmindeki pozisyona getirilerek yerleştirilmesiyle yapılan

13 Vecihi Özkaya, Feridun S. Şahin, Yılmaz Selim Erdal, Metin Kartal, Gizem Kartal, Marion Benz “Körtiktepe 2015 Kazı Çalışmaları”, 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, C 1, Edirne 2016, s. 5.

14 Ekrem Sankıoğlu, “Anadolu’nun Tarih Öncesi İnançları”, Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi, S. 6, Erzurum 1986, s. 15.

15 Fred-Hodder, *age.*, s. 390.

gömmü tipidir.¹⁶ Ölen kişi sağ veya sol tarafına doğru yatırılıp ayakları karnına çekilerek dirsekleri de göğüs hizasında cenin pozisyonunda gömülür. Ölen kişinin bedeni sıcakken bu işlem yapılmalıdır. Aksi takdirde beden katılaştırılması yani ‘Rigor Mortis’¹⁷ olayından sonra bükülmesi zordur. Yarı Hocker pozisyonunun da büyük ihtimalle ölünün bükülemediği veya yarı büküldüğü için bu isim verildiği düşünülmektedir. Ayrıca, ölümlerin belirli dönemlerde veya ritüeller gereği bazı durumlarda iskeletlerinin çıkarılıp çeşitli işlemlerden geçtiği, kafataslarının ölüm sonrasında belirlenen vakitte yerinden çıkarıldığı ve iskeletlerine boya ve alçı ile işlemler uygulandığı bilinmektedir.

Körtik Tepe’de ele geçirilen iskeletlerde, özellikle kafataslarında inanç sistemleri ve ölü gömme teknikleriyle paralel olabileceği düşünülen kesme izlerine de rastlanır. Farklı yerlerde ve farklı uzunluklardaki bıçak izleri aynı derinlikte olup hepsi aynı yöne doğru uzanır. Bu izlerin zamanla oluşan izlerin kesik olduğu açıktır. Büyük ihtimalle bu kesme izlerini obsidyen veya çakmak taşları ile yapmışlardır. Dönem insanının etlerin kemiklerden ayırma sürecinde akbabalar ya da yırtıcı hayvanları kullandığı ve etleri kemiklerden bu şekilde temizledikleri söylenece de, aşağıda iktibas edildiği üzere kesici aletlerle etlerin sıyrılması olduğu ve izlerin bu aşamada oluştuğu ifade edilebilir.

Körtik Tepe’de elde edilen bulgulara bakıldığında aletlerin çoğunluğu obsidyen ve çakmaktaşıdan oluşmaktadır. 2015 verilerine göre yaklaşık 8000 parçanın üzerinde çalışmalar yapılmış, ok uçları, nemrik uçlar, dilgiler, el aletleri bulunmuştur. Bundan dolayı kemiklerde görülen izlerin hayvan diş izleri ya da bitki tahribatları ile değil bilinçli yapılmış iki uygulamalı gömüt biçiminin yansımaları olduğu söylenir. “*Eski insan topluluklarına ait iskelet kalıntıları üzerindeki kesme izleri konusunda çok sayıda çalışmaları bulunan LeMort’un yaptığı değerlendirmelerden hareketle bu kesme izlerine obsidyen ya da çakmaktaşıdan yapılmış keskin kenarlı bir bıçağın yol açmış olabileceği düşünülmektedir. Araştırmacıya göre, bu davranışın temelinde birçok neden yatmaktadır. Örneğin ölünün toprağa gömülmeden önce başındaki etlerin bir inanış gereği bıçakla sıyrılması ya da ölüye iki aşamalı bir gömme töreninin düzenlenmesi gibi; şöyle ki önce ilk aşamada ölünün iskeletini örten deri, kas gibi yumuşak kısımlar bıçakla temizlenmekte ve iskelet hâline dönüşüm gerçekleşikten sonra gömme işlemine geçilmektedir. Russel, iskeletteki kesme izlerinin ritüel bir amaçla yapılmış olabileceğine değinirken, Çekoslovakya’da yaşamış olan Krapina neandertalleri arasında bu tür bir uygulamanın var olduğunu ileri sürmektedir. Temelinde yatan neden ne*

16 Uhri, *age.*, 81.

17 Uhri, *age.*, 81.

*olursa olsun kafatasında keskin kenarlı taş âletlerle gerçekleştirilen bu tür kesme izleri (scalping), eski insan toplumlarındaki ölü gömme âdetlerine ilişkin çarpıcı bir örnektir*¹⁸.

Neolitik dönem insanının dini hayatında “kafatası kültü”¹⁹ inancı yaygındır. Pek çok neolitik merkezde kafatası operasyonları, işlemleri görülmekle beraber insanların ölümlerinin kafataslarına ayrı bir değer verdiği ortaya çıkar. Çayönü, Aşıklı Höyük, Köşk Höyük²⁰, Göbekli Tepe vs. pek çok neolitik merkezde alçılanmış, ameliyat izleri görülen, çeşitli şekiller çizilmiş kafatasları vardır. Çözülmesi zor oldukça karmaşık bir ritüel uygulaması olan kafatası uygulamalarının en bariz örnekleri Çayönü neolitik merkezinde görülmektedir. Günümüz ilkel toplumlarda da görülebilen kafatası inancında ölümlerinden medet bekleyen insanlar başlarına bir felaket geldiğinde de özellikle hesabını atalarına kesmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu durum Atalar Kültü²¹ ile ilişkilendirilen dinin kaynağı olarak kabul edilen bazı fikirlere yakın gibi görünse de aslında insanların esas sorgulamalarında ortaya çıkan icraatlar olarak ahiret inancı ile de bağlantılı görünmektedir. Din adamlarının yönlendirmesiyle çeşitli şekillerde uygulanan ritüellerin sonucu olarak yaratıcıya olan vazifelerin yerine getirilmesi anlamında bu tür bazı pratiklerin uygulanması, ölümlerinden medet bekleme olarak algılanmamalı, onları aracı koyarak yaratıcıdan bazı isteklerinin yerine getirilmesi anlamında bir tür biçimsel bir uygulama olabileceğini unutmamak gerekir. Günümüzde çoğu toplumda ağaca bez bağlama geleneği, adak adama ve türbeden medet arama geleneği ile paralellik gösterebilir. Endonezya’nın Sulawesi adasında günümüzde devam eden ölümlerini her üç yılda bir dışarı çıkarıp giydirme ve hediyeler sunma geleneği, neolitik dönemin kafataslarının ve iskeletlerinin sürekli alçılanması ve boyanması geleneği ile benzer nitelikler taşıyabilir. Amaç ölümlerini onurlandırmak ve onlara saygılarını göstermektir. Yaratıcıdan istemeyi bilmeyi bildikleri ve aracı koyma ihtiyacı hissettikleri düşünülen Körtik Tepe insanının benzer uygulamaları hayata geçirmeleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

Nitekim Körtik Tepe’de de bazı uygulamaların ayrı bir statü gösterdiği ifade edilebilir. Bir genç yetişkin kadın ile 13-14 yaşlarında bir erkek çocuğa ait iskeletlerde yapılan analiz sonucunda tüm bedenin alçıldığı ve boyandığı görülmüştür.

18 Metin Özbek, “Körtik Tepe’de İnsan Sağlığı”, *20. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Konya 2004 s. 41-52.

19 Michelle Bonogofsky, “Neolitik Kafatası Kültü”, *Aktüel Arkeoloji*, S. 63, İstanbul 2018, s. 28-35.

20 Metin Özbek, “Köşk Höyük (Niğde) Neolitik Köyünde Kil Sıvalı İnsan Başları”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters*, C 26/ S. 1 (2009), s. 145-162.

21 Ninian Smart, “Tarih Öncesine Ait Dinlerle İlgili Dinler”, (Çev. Günay Tümer), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (1981), s. 307-308.

Yapılan ölçümlerde 15cm'ye ulaşan alçı kalınlıkları ölçülmüş ve alçı türünün saf alçı olduğu belirlenmiştir. Özellikle bu durumun çok fazla görülmemesinin nedeni sorgulandığında acaba bir salgın hastalığa yakalanıp mı öldüler sorusu üzerine kemik analizlerinde salgın enfeksiyon durumunun olmadığı tespit edilmiştir. Mezarlarının ise alçısız mezarlar ile aynı yerde olduğu görülmüştür²². “*Körtik Tepe, alçılamanın çok sayıda örneğini sağlayan bir yerleşme olarak, Anadolu ve Yakın Doğu'nun en fazla sıvalı halde ele geçen iskeletin saptandığı tek yerleşim durumundadır*”²³.

Körtik Tepe'deki mezarlarda görülen sistemli gömütler ve bilinçli yapılan işlemler aslında gelenek tarzı bir alışkanlıktır ve pek çok evrede bu tür uygulamalar görülür. İki türlü sıvanma olduğu bilinmektedir. Birincisi ölümler gömüldükten sonra hocker yapılır ve kıvrıldıktan sonra eşyalarıyla birlikte alçılır. Bu yöntem bir türlü mumyalama sistemi olabilir ki iskeletler bozulmadan kalabilmiştir. Ayrıca bazı iskeletlerin üzerinde aşı boyası bantlarından dolayı kafatası, kemiklerde pek çok çizgi boya görülmüştür. Bu boyalar kırmızı ve siyah renkli olup birbirine paraleldir. Ölen kişinin bedeni hocker ya da yarı hocker şeklinde mezara yatırılır, üzerine aşı boyası serpilir ve bir müddet beklenir. Daha sonra alçı ile kaplanır. Bu boyalar alçılara da bulaştığından dolayı önce ölümlerin boyandığı daha sonra bu boya zamanla alçıya ve hediyelere de geçtiği düşünülmektedir. Genel yerleşim yerleri dışında olan bu iskeletlere geleneksel yöntemlerle kafatası, kol, bacağı dalgalı bir şekilde işlenmiş kızıl kahverengi ve siyah renklerle aşı boyası yapılmıştır. Bu alçı sıvalar üzerine yapılan boyalara aşı kalemi denilebilir²⁴. İskeletler üzerine çeşitli simgesel ifadeler çizme alışkanlığı günümüz yerli kabileler dahil farklı inançlar ve toplumlarda da görülmektedir. Özellikle mağara ve kaya resimlerinde görülebilen kırmızı ve siyah renklerin ritüelsel anlamı olduğu kesindir. İnsanlar ölümlerinin kemiklerine bu renkleri kullanması ve sembolik anlamda çizgiler çizmesi rastlantısal değil bilişsel zekanın ürünüdür. Bu boya lekelerinin görülmesi ileri derecede sosyo- kültürel bir tarza sahip olduklarını kanıtlar²⁵. Körtik Tepe bölgesi en fazla alçılı iskelete sahip bölgedir²⁶.

22 Metin Özbek, “Neolitik Toplumlarda Baş veya Tüm Bedeni Alçılama Geleneği: Anadolu ve Yakındoğu'dan Bazı Örnekler”, *TÜBA-AR*, S. 8 (2005), s. 127-136.

23 Vecihi Özkaya, Aytaç Coşkun, Nevin Soyukaya, *Körtik Tepe- Uygurların Diyarbakır'daki İlk Adımları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 14.

24 Vecihi Özkaya, Aytaç Coşkun, Marion Benz, Yılmaz S. Erdal, Levent Atıcı, Feridun S. Şahin “Körtik Tepe 2010 Yılı Kazısı”, *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 1, Malatya 2011, s. 317.

25 Özkaya, Coşkun, *age.*, s. 1-17.

26 Vecihi Özkaya, Aytaç Coşkun, Oya San, Feridun S. Şahin, Gürol Barın, Metin Kartal, Yılmaz S. Erdal, Körtik Tepe “2008 Yılı Kazısı”, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 1, Denizli 2009, s. 523.

Körtik Tepe kazıları kapsamında 2000-2002 ve 2005-2009 yapılan çalışmalarda elde edilen bazı arkeolojik bulgular konuyu daha da anlamlandırmak açısından önemlidir. Fakat bu rakamlar son veriler değildir. Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait 433 insan iskeletine ulaşılmıştır. Orta Çağ dönemine ait iskeletin sayısı 188'dir. Zaman içerisinde üst tabakanın iskeletleri Çanak Çömleksiz döneme ait iskeletlere zarar verip iç içe geçmiştir. Ayrıca zemin üzerinde yapılan tahribatlar neticesinde iskeletlerin bir kısmı yıpranmıştır. Adı geçen iskeletlerin gömüt şekli, tarzı, derinliği bilinmemektedir. Yaklaşık olarak sayıları 97 adettir. Hocker şekilde gömme tarzı Körtik Tepe'de en yaygın olan gömme şeklidir. 284 adet hocker biçiminde iskelete ulaşılmıştır. Bu iskeletlerin ayakları karınlarına tam çekik pozisyonda bulunmuş olup haricinde 52 adet yarı hocker biçimli iskeletin varlığı bilinmemektedir. Yaş grupları açısından değerlendirildiğinde; 66'sı erişkin, 18'i çocuk, 14'si ise bebek yaş grubuna dâhil olan bireylere aittir. Körtik Tepe 2015 kazılarında *"Akeramik Neolitik Dönem mezarları zengin bulguları ve farklı uygulamaları ile emsalsiz bilgi kaynağı durumundadırlar. Farklı açmaların değişik derinliklerinde ortaya çıkarılan toplam 93 mezarda 98 birey saptanmıştır. Bunların beşi ikiz; 88'i ise tekil gömü içerir"*.²⁷ Çalışmalar devam ettiği sürece bu sayı artıp elde edilen bulgular çeşitlenecektir. 2 iskeletin sadece gövdesi gömülmüştür. Bu veri dönemin inanç sisteminde yaygın olarak görülen başsız gömme alışkanlığının çok altındadır²⁸. Özellikle Çayönü yerleşmesinde 450'e yakın kafatası iskeletten ayrılıp bir odada toplanmışken bu sayı düşüktür. Mezarlara gömülen kişiler için statü uygulaması olabileceği tahmin edilmektedir. Neolitik dönem dini hayatın ve ölü gömmenin bir parçası olduğu düşünülen ve Göbekli Tepe'de çok sayıda akbaba kemiğine dayandırılarak "ölülerini akbabaya ya da yırtıcı kuşlara yem etme" anlayışının Körtik Tepe'de var olup olmadığı bilinmemektedir. Günümüz inanç dünyasında farklı coğrafyalarda bu uygulamaya benzer işleyişlerin varlığı göz önünde tutulursa ölüm sonrası ritüeller kapsamında ruhların belirli aşamaları rahat geçmesi gibi bazı yaklaşımların olduğu söylenebilir. Yaygınlığı ve uygulanabilirliği dinsel hayat içerisinde tartışılabilir.

Körtik Tepe insanı ölümlerini gömerken belli bir yön ve derinlikte tekdüze sistemde gömmemiştir. Bu iskeletlerin kalıntıları incelendiğinde karışık gömüldüğü ve yön birliği olmadığı söylenebilir²⁹. Örneğin "12 mezarda 12 birey kuzey – güney, üç mezarda üç birey güney – kuzey, 21 mezarda 21 birey doğu – batı doğrultusunda; dört mezarda, dört birey batı – doğu doğrultusundadır. Kuzeydoğu – güneybatı

27 Özkaya, Şahin Erdal, Kartal, Kartal, Benz, *age.*, s. 7.

28 <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=21>

29 Özkaya, San, *age.*, s. 21.

doğrultusunda yatırılmış olan birey sayısı 22'dir. Bu mezarlardan (A168, M2 ve A184, M6) ikisi ikili gömüdür. Her ikisinde de iki bireyden birisi kuzeydoğu – güneybatı yönünde yatarken, diğer bireyler dağınık olarak ele geçmiştir. Güneybatı – kuzeydoğu doğrultusunda yatan sadece üç mezar mevcuttur. 11 mezarda, 12 birey güneydoğu – kuzeybatı doğrultusunda yatmaktadır. Bu mezarlardan ikisi ikili gömüdür. Altı mezarda yedi birey de kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda yatmaktadır. 14 mezarda, 14 bireyin ise korunma durumlarından kötü olması ya da kısmen korunmuş iskeletler olması dolayısıyla yatış yönleri belirlenememiştir³⁰.” 2015 yılı çalışmaları itibariyle kazı raporunda mezarların içindeki gömü şekillerine de yer verilmiştir. Farklı mezarlarda ve derinliklerdeki iskeletler incelendiğinde 93 mezarda 98 birey tespit edilmiştir. Beş mezarda ikiz uygulama varken diğerlerinde tekil uygulama vardır. 66 birey yetişkin, 18 birey çocuk, 14 birey bebek iskeletine ulaşılmıştır³¹. Derine gömülmüş bazı mezarlar ile yüzeyde olan mezarlar arasında bazı farklılıklar vardır. Ölü armağanları ve iskeletler üzerine yapılmış bazı işlemlerden dolayı hem törensel hem de statü farklılıklarının olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bazı mezarların yan kısımlarında ateş çukurlarının olması ve hayvan kemiklerinin özellikle bu bölgede yoğun görülmesi yapılan anma ve ritüel işlemlerinin var olduğuna işaret olabilir³². Son derece gelişmiş ve karmaşık bir dini inanışa sahip olan dönem insanının doğum, erginlenme, önemli gün, doğa olayları vs. pek çok noktada inançları çerçevesinde bazı belirgin uygulamalar yaptıkları gibi asıl mesele olan insanları düşündüren ölüm kavramı, nereye gideceğiz? Nasıl gideceğiz? gibi meseleler bir belirsizliğe ya da sonun başlangıcı olan ölüm sonrasına ölüyü hazırlama ritüelleri tıpkı Şanidar'da olduğu gibi bölgede de görülmektedir. Herhangi bir toplumda görülen mezarlar ve hediyeleri, o toplumun yansımasıdır. Gelişmişliğinin göstergesidir. Kültürel ve sosyal hayatın var olduğunun ifadesidir. Adeta geçmişe bir aynadır.

Tüm bu sistematik işleyişler, özelde Körtik Tepe, genelde ise Neolitik Anadolu ve Mezopotamya toplumlarında aşkın bir ifadenin tezahürüdür. İnsanlar, anatomi bilgisine yatkın ve bu işi muazzam bir beceriyle gerçekleştirmiş, uygulamaların deneyimsiz, hatırlanma ve hatırlatma bağlamında toplumun geneline yansıtılan bir öneme dönüştürmüştür. Körtik Tepe ve diğer neolitik insanların, geçmişe

30 Özkaya, Şahin, Erdal, Kartal, Kartal, Benz, *age.*, s. 7.

31 Özkaya, Şahin, Erdal, Kartal, Kartal, Benz, *age.*, s. 7.

32 Vecihi Özkaya, Oya San, Aytaç Coşkun, Feridun S. Şahin, Metin Kartal, “Körtik Tepe 2007 Kazısı”, 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 1, Ankara 2008, s. 89; Vecihi Özkaya, Oya San, “Körtiktepe 2001 Kazısı”, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 2, Ankara 2002, s. 425.

ait belleğe sahip olduklarının ve geleceğe de kuşaksal ve niteliksel anlamda miras bırakabilecek düzeyde biliş düzeyine sahip olduklarının ifadesi olmalıdır. Eşyalı veya eşyasız gömütlerin dereceleri ve sayıları değişkenlik gösterirken, bu mezarların yerleşim içi gömüt uygulamalarında birinci mi ikinci mi ya da daha fazlası mı olduklarını söylemek zordur. Fakat ikinci gömütler defnedilirken birinci gömütlerin de bazı işlemlerden geçirmek suretiyle ya bir araya toplandığı, ya da kafatasından ayrıldığı yorumu akla yatkındır. Nitelikli gömütlerin örneklerini gördüğümüz bölgede, insanın ölülerine yakın olması ve hatta birkaç metre içerisinde içe içe olması, yaşayanlar ile ölülerin, ruhsal ve mekânsal anlamda bir birleşmeyi, güçlenmeyi, soyutlaşmayı da hissettirmesi gerekir. Geçmiş ile gelecek arasında , sonsuz ile yaşanan an arasında irtibatın sağlanabileceği yerleşim içi gömüt örneklerinin, öbür dünya görüşünü akla getirmesi, sistemsel bir hiyerarşiyi benimseyen bir toplumun akıl ve dini mekanizmasının çok iyi çalıştığıyla ilgilidir³³.

Tarih öncesi spiritüel dünyasında yaygın görülen benzer dini inanışların ve ölü gömme şekillerinin mutlaka bir idarecisi olmalıdır. Görünmeyen alem, atalar dünyası, hayvanlar dünyası, farklı bilinç boyutlarına aracılık edecek, ölüm sonrası hayatı organize edecek saklanana ortaya çıkaracak bir aracıya ihtiyaç duymuş olmalılar³⁴. Öyle ki düzen içerisinde ölü gömme ritüelleri yapılmalı, hangi hediyeyi koyacaklarına karar vermeli ve sonsuz yolculuğa ölen kişiyi dualarla, ilahilerle, şarkılarla ve çeşitli ritüellerle uğurlamalıdır. Ölen kişinin cesedini bir müddet sonra çıkarıp çeşitli işlevsel işlemlerden geçirip, ulaşmak istedikleri noktalara en hızlı ve güvenilir ulaşmaları noktasında belirleyici olabilirler. Bu kişiye Neolitik din adamı veya şaman denilebilir. Genelde toplumun içerisinde yaşayan ve insanların günlük hayatta işlerini yoluna koymak amacıyla seçilmiş, ruhlarla, cinlerle ve şeytanlarla iletişime geçtiğine inanılan, avın yerini söyleyip bereketli geçmesi için özel ayinler düzenleyen, seçilmiş ve önem verilen kişidir. Tıpkı Göbekli Tepe’de ayinleri yöneten ve güvenilir kişiler olduğu gibi... Eliade dönemde yaşanan bu inanışlara “İlkel Çağın Vecit Teknikleri” derken Mark Levy’de “Vecit Teknisyenleri” olarak adlandırmıştır³⁵. Neolitik din adamı varlığı esasen bazı durumlarda kendini niteleyen eserlere yansıdığı düşünülmektedir. Göbekli Tepe’de T biçimli sütunların bir kısmında ellerini göbük hizasında bağlayan din adamını betimlediği düşünülen ibadet halindeki kişi tasvirinin bariz görülmesi, Nevali Çori heykelinin muhtemelen din adamını simgelemesi, nitelikli, belirleyici, üstün yetkilere sahip, yol gösteren ve

33 Fred- Hodder, *age.*, s. 372-373.

34 Fred- Hodder, *age.*, 144.

35 Karl W. Luckert, *Göbekli Tepe*, İstanbul 2016, s. 46.

doğruya karar vermede aşkın davranan failliği güçlü bir şahsiyetten bahsetmeye destek verir. Körtik Tepe’de bilinç dünyasında, inancın gereği olarak tüm dinlerde bir karşılığı olan bu kişilerin, tüm dini organizasyonu profesyonel bir ekiple beraber görünmeyi görünür kılmak adına yönettikleri bir gerçektir. Ulu önderler ve öğreticilerin gerekliliğini onaylamak için günümüz toplumlarına bakmak yeterli olabilir. Rusya Sungir Höyük’te bulunan bir mezarda, 33.000 yaşında 50’li yaşlarda bir erkek gömütünün yanında 3.000 civarında mamut dişinden yapılmış, taşlarla çevrilmiş, tilki dişlerinden kolyeler yapılmış bir mezar ile karşılaşmıştır³⁶. Bu kişinin kabile reisi ve din adamı olma ihtimali güçlü olmakla beraber saygın bir kişi olduğu gerçektir.

Körtik Tepe mezar uygulamalarında görülen uygulamadaki farklılıklar toplum içerisinde bariz statü algısının bir yansıması olmalıdır. Bazı mezarlarda yön birliği olmakla birlikte çoğu mezar karışık tasarlanmıştır. Bazı mezarlarda tekil gömütler varken bazıları çoklu gömüt örnekleri tespit edilmiştir. Bazılarında ölü armağanları varken bazılarında görülmemektedir. Bazı iskeletlerde alçı ve aşı boyası varken bazılarında ise böyle bir durum söz konusu değildir. Kabul edilebilir ki her toplumda ileri gelen, din adamı, totem sahibi, hastalıktan ölen veya doğumda ölen, engelli doğan ya da özel olan insanların varlığı bilinmektedir. Bu durum ancak gelişmiş toplumlarda görülür³⁷. Yüzlerce hatta binlerce yıl aynı hassasiyetle ve miras gereği ciddi yaklaşımlarla, toplumsal hafıza ve kişisel hafızanın sağlamlığı, toplumu bilinçsiz bir tekrarı önlemiş, ataların veya geçmişin izlerini derinleştirmek anlamında tarihsel derinlik duygusunun gelişmesine ve şekillenmesine, tarih bilincinin fazlalaşmasına yol açmaya yardımcı olmuştur.

3. Mezar Armağanları

Neolitik dönem ruhsal ve bilişsel alemin yansıması olarak yaşayanlar ve ölümler dünyasını keşfetmeye hazır bir toplumun inanç dünyasında, kıymete haiz mezar armağanları da araştırmacılara bakış açısı için önemli ip uçları sunmaktadır. Son derece gelişkin bir zihnin ürünü olan ve Neolitik dönemi kapsayan aralıkta pek çok toplumda benzer özellikleri görülen inanç dünyasında, Körtik Tepe’nin ana merkezlere yakın olması, inançla alakalı verilerin artmasına yol açmıştır. Tespit edilen mezarlarda, farklı uygulamalar görülmüş ve bu mezarlarda statü ile alakalı olabilecek mezar armağanları bulunmuştur. Körtik Tepe, çağdaşı ve kendisinden

36 Yuval Noah Hariri, *Sapiens- Hayvanlardan Tanrılara-*, İstanbul 2018, s. 68.

37 Vecihi Özkaya, Feridun S. Şahin, Yılmaz S. Erdal, Marion Benz, Körtik Tepe 2014 Yılı Kazısı, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 1, Erzurum, 2015, s. 10.

sonraki toplumlarda da görülen mezar armağanı uygulamasındaki temel hedef, ölüyü ölüm sonrası hayata adapte etmek olmalıdır. Nitekim, neolitik dönem bazı mezarlarda hayvanların da bulunması, ölen kişiyi, bilinmeyen alemde korumak ve kutsamak içindir. Bu vesileyle çokça ritüeller, törenler düzenlenmiş, iskeletlere alçı, boya, çizik gibi dinsel somut göstergeler eklenmiş, kafatası kültü inancı ile paralel bazı iskeletler başsız gömülmüştür. Tüm bu veriler sosyo-kültürel anlamda statü farklılığının da olduğunu göstermiştir³⁸. Körtik Tepe'nin Yukarı Mezopotamya'nın diğer erken yerleşimleri gibi besin üretimine bağlı kalmaksızın, sendeter karakter yansıttığı düşünülmektedir. Kalıntıların fazlalığı, nitelikli buluntuların olması, özellikle taş işçiliğindeki becerisi diğerlerine oranla gelişmiş bir kültürel seviyeyi göstermektedir³⁹.

Körtik Tepe mezar sistemleri ve ölü armağanlarında geç dönem mezarların tahrip olmasına, bulguların sağlıklı ele geçmemesine ve bazı neolitik mezarların geç dönem mezarlarla iç içe geçmiş olmasına rağmen özellikle neolitik dönemi kapsayan daha derindeki mezarlarda tahribat çok fazla görülmemektedir⁴⁰. Bu vesileyle mezar hediyelerinin çanak çömleksiz neolitik dönemi kapsayan kısmı da dahil olmak üzere zengin ve kültürel birikimin sonucu olarak, milyonlarca yıllık toplum geleneğinin yansıması açısından en kıymetli ve güzel buluntu örneklerinden olduğu bilinmelidir. Son derece karmaşık ve bir o kadar da gelişkin bir portre çizen dönemin inanç dünyasında gerek Paleolitik dönemden miras kalan kültürel ve dini alışkanlıklar ya da emirler, gerekse Demirköy, Çayönü, Aktopraklık, Çatalhöyük, Nevali Çori, Hallan Çemi vs. gibi onlarca yaşam alanının etkileşimi ile taş, boncuk ve nitelikli çömleklere dayalı, zekanın ve güzel işçiliğin sonucu doğan mezar armağanları, Körtik Tepe'nin önemini ve değerini daha da artırmıştır. Yerleşmenin kurulduğu bölgenin Batman Çayı'na yakın olması ve çakmak taşına ulaşılabilirlik açısından avantajlı bir konumda olması aynı zamanda obsidyenin çıkarıldığı bölgelere yakın olması sebebiyle bol miktarda taştan yapılmış eşyalara rastlanılmıştır. Gerek günlük hayatta kullanılan kap benzeri eşyalar gerekse mezarlara kırılmış halde konulan taştan yapılmış eşyalar dönemin sosyal kültürel sisteminin inançla bağlantılı olduğunu kanıtlar. Ayrıca farklı renklerde ve türlerde görülen çakmaktaşlarının yanında kesici ve delici aletlerin yapımında kullanılan obsidyenden yapılmış hediyelere de rastlanılmıştır. Obsidyenin Hallan Çemi'deki

38 Michael Rosenberg, Peasnell, B., "A Report on Sounding at Demirhöyük", *Anatolica* 24, s. 199.

39 Vecihi Özkaya, Aytaç Coşkun, "Körtik Tepe", *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı-Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 88.

40 Coşkun Özkaya, *age.*, s. 89.

buluntulardan yola çıkarak Doğu Anadolu'dan sağlandığı ve bölgeler arası bir ticaret olduğu görüşünü doğurmuştur⁴¹.

Körtik Tepe mezarlarında genellikle taş aletler, kabuktan ve kemikten yapılmış boncuk gibi süs eşyaları, obsidyen ve çakmaktaşılarından yapılmış eşyalar, “yabani koyun boynuzu ve kaplumbağa gibi hayvanlar”⁴² ile gömülmüş mezarlar, üzerleri işlemeli ve nitelikli eşya statüsünde olan motifli kaplar bulunmuştur. Günlük hayatta kullanılan malzemeler daha kaba ve şekil açısından estetikten yoksun iken mezarlara konulan eşyaların özenilerek yapıldığı, taş kapların üzerleri motifli, bezemeli, insan, hayvan ve çeşitli ritüelsel figürler ile simgelenmiş olduğu görülmektedir. Çeşitli maddelerden yapılmış boncuk ve kolyelerin, dağınık ya da bir arada kap içerisinde yerleştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca mezar hediyesi olarak da kabul edilen sunu taşları bulunmuştur⁴³.

Körtik Tepe mezarlarının bazılarında ölü armağanı varken bazılarında görülmemiştir. Örneğin 2015 kazılarında “*Akeramik Neolitik Döneme ait 93 mezardan 46'sında buluntu şaptanamazken, diğer 47 mezarda ise nitelik ve nicelik olarak değişkenlik gösteren çok sayıda ölü armağanı açığa çıkarılmıştır*”⁴⁴. Ölü armağanlarının bazı mezarlarda görülmemesinin sebebi statü farklılığı, zenginlik-fakirlik, çeşitli kriterlere uygunluk gibi şartlar taşıyor olabileceği gibi mezarlarda yatan kişilerin din adamı ya da kabile reisi, özel görülen bazı kişiler, kahramanlar ve avcılar vs. yatıyor olma ihtimali yüksektir. Bu durum Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin her evresinin bir olmadığını gösterir⁴⁵.

Körtik Tepe mezar armağanlarına bakarken sadece ritüel parçası olarak değil aynı zamanda son derece gelişmiş işçilik örnekleri de görülmelidir. Körtik Tepe insanı, sanatsal anlamda gelişmiş ve atalarından miras kalan taş işçiliğinin en güzel örneklerini göstererek, çeşitli anlamlara gelen motifler, bezemeler, figürler, tasvirler çizmişler, bu birikimlerini taş kaplara ve süs eşyalarına aktarmışlardır. Son derece organizeli ve sosyal yardımlaşmanın güçlü olduğu Neolitik dönem toplum yapısında, aslında iş bölümlerinin yapıldığı ve uzmanlaşmaların nüfusun etki sahalarının artmasıyla ön plana çıktığı bilinir. Motiflerin çeşitliliği ve ikonografik repertuarın genişliği, Körtik Tepe mezar armağanlarının üzerindeki motiflerin

41 Özkaya, San, *age.*, s. 25.

42 Özkaya, Coşkun, Soyukaya, *age.*, s. 51.

43 Özkaya, San, *age.*, s. 24.

44 Özkaya, Şahin Erdal, Kartal, Kartal, Benz, *age.*, s. 9.

45 Vecihi Özkaya, “Körtiktepe 2005 Yılı Kazısı”, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Çanakkale 2006, s. 33.

hem bilinçli hem de belirli düzende bir amaç için yapıldığını göstermektedir. Bir kural çerçevesinde işlenen bu çizimlerin Paleolitik dönemden itibaren görülen ve yüzbinlerce yıldır devam edegelen bir sembolizmin döneme yansımalarıdır⁴⁶. Özellikle bazı kaplar üzerindeki çeşitli çizimler, semboller, insan ve hayvan figürleri, sembolik ve ritüel olarak görünmeyi anlatmak ve görünmeyene sembollerle anlatmak amacını güttüğü ifade edilebilir. Yaklaşık olarak, bilinen 50.000 senedir devam edegelen ritüelsel ve simgesel biliş düzeyinin yansıması olarak, insanın arkaik yapısında ve yaratılış aşamasındaki gen yapısında inanca dair betimlemeler olabileceği gibi, bu durumun toplum ve sınıf fark ettirmeksizin aleni görülmesi çaba gerektirmeyen bu açıklamayı zorunlu kılabilir.

Neolitik dönemin inanç dünyasının bir parçası olan ölü armağanlarında, Körtik Tepe’de dikkat çeken önemli bir armağan çeşidi taş kaplardır. Bu taş kapların yüzey kısımları motifli ve bezemeli olarak görülmektedir. Mezarlara konulan taş kaplar daha özenli imal edilmiş, kullanılan motifler ritüelliği simgelemektedir. Taş kapların büyük çoğunluğu kolay işlenebilirlik açısından klorit taştan üretilmiş, çakmaktaşı ve obsidyen ile motiflendirilmiştir. Bunların yanı sıra fosil kayalıklara işlenmiş taş kap örnekleri de görülmektedir. Boyutları ve şekilleri dönemin beslenme ve üretim anlayışıyla değişebilmiş ama envantere giren taş kapların önemli bir kısmı mezarlarda ölü armağanı olarak bulunmuştur. Yalın yüzeyli, derin kazımalı, kazıma bezekli, ağızları vurgulanmış, geometrik şekillerle donatılmış uyum içerisinde olan estetikli kapların en güzel örnekleri Körtik Tepe’de görülür⁴⁷. Mezarlara konulan taş kapların genelde kırılarak konulduğu tahmin edilmektedir⁴⁸. “Oval derin çanaklar, dar tabanlı konik gövdeliler, geniş kalınlı derin çömlekler, oval formlu sığ çanaklar, baskın biçimler arasında yer alırlar. Mermerimsi kireç taşına, çakmak taşına, bir örnekte kum taşına işlenmiş taş kaplar oluşturmaktadır. Önceki iki gruptan farklı olarak daha kaba ve biçimsel asimetrik yapı sergilerler. Taşın ana formuna sadık kalınarak işlenen kaplar genelde yuvarlak tabanlı, derin ve sığ kâseler, dikdörtgenimsi derin kaplardan oluşmaktadır. Bunlar yoğunluklu olarak besin öğütme işleminde kullanılmış olmalıdırlar⁴⁹.” Taş kaplardan vazo biçiminde olan mezar armağanlarının ağız kenarları yalın olmakla birlikte büyük bir kısmı itina ile parlatılmıştır⁵⁰.

46 Coşkun Özkaya, Soyukaya, *age.*, 15.

47 Coşkun Özkaya, Soyukaya, *age.*, 15.

48 Vecihi Özkaya., Aytaç Coşkun, “Körtik Tepe/Diyarbakır- Yerleşik Yaşamın Başlangıcı”, ArkeoAtlas, S. 8, İstanbul 2013, s. 35; Clemens Lichter, “Neolitik Dönemde Anadolu’da Ölüm”, Aktüel Arkeoloji, S. 63, İstanbul 2018, s. 25.

49 Özkaya, Şahin Erdal, Kartal, Kartal, Benz, *age.*, s. 11.

50 Coşkun Özkaya, *age.*, s. 89.

Obsidyenin neolitik toplumlarında çok sık görülmesi ve ona değer atfedilmesi, obsidiyenin günlük hayattaki belirleyici ve işlevsel rolünden daha çok, ona verilen manadan da gelmiş olabilir. Pek çok mezar örneklerinde ve yerleşim yerinde, özellikle belirli mekanlarda özel olarak konumlandırması, obsidyene büyüsel veya koruyucu anlam yüklenmiş olduğundan ileri geldiğini söyleyen pek çok bilim adamı vardır. Bulunması zor olan önemli bir madde olan obsidyenin Çatalhöyük'te evlerin içine zulalanması, obsidyenin adak veya büyü malzemesi olarak kullanıldığını sembolik olarak ifade edebilir⁵¹.

Kazıma yüzeyli bezemeli taş kapların bir kısmının yüzeyinde çeşitli hayvan tasvirlerinden ve soyut sembollerden oluşan motifler bulunmaktadır. Tanımlanamayan bazı cisimler, yaratıklar, yılan, akrep, kuşlar, yabani keçiler belirli ve sistematik bir şekilde, kombinasyonlu olarak çizilmiştir. Bazı kapların üzerinde insan motifleri bulunmuştur. Bu motiflerin süsleme amacıyla değil ritüel amacıyla yapıldığı açıktır⁵². Neolitik dönemde sıklıkla görülen sembolizmin Körtik Tepe'de görülmesinin altında yatan sebep inançtır. Yoğun bir inancın yaşandığı bölgede geçmişten gelen birikimin bir tezahürü olarak başta Göbekli Tepe olmak üzere çevre yerleşimlerde hemen hemen aynı tür hayvanların ve motiflerin kullanılmasının sebebi dini hayatın yansımasıdır. Bu sembollerin her birisinin toplum nezdinde inanılan dine ait anlamı vardır. Yılan, kuş, keçi figürlerinin belirli düzen içinde işlenmesinin anlamı, sosyal hayatta bereket, kötü ruhların uzaklaştırılması, iyi ile kötünün mücadelesi, verimlilik, ölüm sonrası yaşam gibi tartışılabilen ve farklı yorumları kapsar. Bu işleyiş, çok eski dönemlerden itibaren, farklı din ve milletteki insanların adeta dert anlatma ve sıkıntularına çare bulma metodu olarak hayatın bir parçası gibi anlamak yerinde olabilir.

Çeşitli biçimlerde ve özelliklerdeki taş kapların yanı sıra ölü armağanı ve bağımsız olarak ele geçirilen kemik aletlerin çevre Neolitik yerleşmeler ile benzerlikleri söz konusu olduğundan dolayı bu toplumların kültürel etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir. Mezarlarda bulunan kemik aletlerin daha işçilikli ve nitelikli bulunması estetik kaygıyla yapıldığını göstermektedir. Kemik aletlerin bazıları oval biçimlidir. Bu tür kemik aletlerin üzerlerinde çeşitli çizgiler, bezemeler, figürler bulunmaktadır. Diğer tür kemik aletler genelde günlük hayatta da kullanılabilen delici şekilde "bız" diye tabir edilen aletlerdir. Çayönü, Hallan Çemi, Demirköy, Zawi Chemi gibi çağdaş yerleşmelerdeki buluntular ile benzer özellikler taşır⁵³.

51 Fred-Hodder, *age.*, 144.

52 Coşkun Özkaya, Soyukaya, *age.*, 16.

53 Özkaya, San, *age.*, s. 26.

Körtik Tepe’de bulunan taş eserler içerisinde taş vazolar da önemlidir. Bu taş vazolar sayısal olarak ve işleme teknikleri olarak diğerlerinde farklıdır. Grimsi siyah bir taştan sürtme yöntemiyle işlenen taş vazoların günlük kullanım ile beraber ölü armağanı olarak da kullanıldığı görülür⁵⁴.

Özellikle ölü armağanı şeklinde bırakılan eserlerde sadece yemek veya başka amaçlarla kullanılan kaplar değil de aynı zamanda çeşitli taş baltalar, ezgi taşları, mortarlar, öğütme taşları ve havaneler bulunmuştur⁵⁵. Elde edilen ölü armağanlarının dönemin sosyo kültürel hayatına ışık tuttuğu gibi dini ritüellerinin bir parçası olduğu açıktır.

Körtik Tepe ölü gömme alışkanlıklarındaki zengin kültürel ve dini anlayışın bir diğer yansıması da farklı malzemelerden üretilmiş takılardır. Yerleşim içinde dağınık halde bulunan ya da taş kaplar içerisinde görülen iskeletler ile mezara gömülen boncuklar, mezar armağanları arasında itibarlıdır. Boncuklar kolay işlenebilir malzemeden üretilmiş ve silindirik biçiminde imal edilmiştir. Genelde bordo renkli olmakla birlikte çoğunluk bu grup boncuklardadır. Diğer tür boncuklar ise kuş, balık gibi hayvanların omurgalarından ve kabuklu hayvanlardan elde edilmiş olan takılardır. Kloritten ve farklı renklerdeki taşlardan üretilmiş buluntular da görülmektedir⁵⁶. Bazı mezarlarda boncuklar fazla iken bazılarının da görülmemektedir veya sayısal olarak çok azdır. Bu durum niteliksel olarak statü anlamında görülebilir. Boncukların yüzeyi genelde belirgin çizgilerle özenle işlenmiş, delinmiş ve estetik görünüş sergilemiştir. Hassas malzemelerden imal edilen takıların işlenmesi için son derece iyi bir işçilik gösterilmiş, dönemin şartlarına göre bu işi yapan yetkin ustaların elinden çıkmıştır. Kemik, taş, hayvan kabuklarından yapılmış boncuklar tür ve sayı olarak farklılıklar gösterir.

Yaşamsal ve ritüelsel olarak kullanıldığı düşünülen havanelerin, Körtik Tepe ölü armağanı olarak çok sayıda bulunduğu görülür. Farklı yapısal özelliklere sahip havaneler, andazit, bazalt, kloritlerden üretilmiştir. Havaneler yalın biçimli olanlar ve zoomorfik yapıda olmak üzere ayrılırlar. Zoomorfik görünüme sahip olan havaneler dağ keçisi, kaplumbağa, köpek başı benzeri protomlara sahiptir. Bazılarında ağız, burun detayları işlenmiştir. Mezarlarda bulunan havanelerin bazılarında aşınma, kopma görülmektedir⁵⁷.

54 Vecihi Özkaya, Oya San, “Körtiktepe Arkeolojik Kazıları”, 23. Kazı Sonuçları Toplantısı, C 2, Ankara 2001, s. 425.

55 Coşkun Özkaya, *age.*, 1-17.

56 <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=21>

57 Özkaya, Şahin Erdal, Kartal, Kartal, Benz, *age.*, s. 14-15.

Sonuç

İnsanın var olduğu günden itibaren, yaşamında inanç eksenli bir düşünce biçiminin görülebildiği var sayılmaktadır. Geçmişin derin kuyusundan bazı bilgileri çıkarmak ve bu bilgileri onlarca farklı bilim dalları ışığında yorumlamak son derece zor bir iştir. İnanç konusu da günümüzde yanlı bakış açılarının dayatmasıyla belirgin kalıplara sokulmak istense de, son yüzyılda yapılan arkeolojik kazılar ve bilimin ilerlemesi bazı doğru kabul edilen bilgilerin sorgulanmasına ve hatta yok olmasına yol açmıştır. Batılı ve yanlı tarih anlayışı ekseninde değerlendirilen konular, günümüz anlayış, algı ve biliş dünyasında değişmeye ve silinmeye mahkumdur. Özellikle inanç ve din kapsamında, Paleolitik dönemden kalma bazı değerler ile Neolitik dönem inanç dünyasını anlama girişimi gitgide yaygınlık kazanmaktadır. Bu durum da insanın biliş ve öğreniş aleminin sınırsızlığını ve inandığı şey için bedellerini ifade eder.

Körtik Tepe de tıpkı böylesine derin ve izahat içeren, multidisipliner bir çalışmada elde edilen ciddi ve nitelikli bulgular dahilinde dikkate almaya değer bir yerleşim merkezidir. Peki Körtik Tepe'nin varlığı bize neyi anlatır? Neolitik dönem hatta Paleolitik dönem insanının inançsız olduğunu ve gündelik işler peşinde koşan, maddesel ve çıkarıl bir toplum olduğunu iddia edenlere verilen güzel yanıtlardan bir tanesi olmuştur. Körtik Tepe insanı, Bilişsel düzeyi yüksek, günlük hayatında çeşitli sıkıntılarla boğuşsa da, inanmaya ve ibadet etmeye zaman ayıran, el becerisi sayesinde simgesel ve ritüelsel bilinç dünyasının yansımaları olan çeşitli aletler, eşyalar üreten bir topluluktur aslında. Sorgulama becerisi yüksek, ölüm sonrası idrak edebilen, geçiş süreçleri olduğunu düşünen, sosyal organizasyon kabiliyetine sahip, maddesel çıkarımlardan yoksun, insani ve fitri bir toplumdur. İnsanların, ihtiyaçları dahi olsa, zor şartlarda dahi yaşasalar, inançlarından (her neye inanıyorlarsa) ödün vermediğinin resmidir. Bu kapsamda, ilk önce tapınakları kurmuşlardır.

Körtik Tepe, bu çerçevede Neolitik dönem için her ne kadar mekânsal boyutu küçük olsa da, bulgularıyla son derece kıymetli bir merkezdir. Göbekli Tepe, Çayönü, Nevali Çori, Hallan Çemi vb. yerleşim ve ibadet alanları ile kültürel ve ritüelsel etkileşimler yapabilen başarılı bir topluluktur. Mezar gelenekleri ile başlı başına değerlendirilebilecek ender yerleşim yerlerinden biridir. Elde edilen bulgular dahilinde mezarların konumları, ölümlerin gömüt şekli, mezar armağanları, ritüelsel ve simgesel ifadeler ile dönemin inanç sisteminin yoğun olduğunu, inançları ışığında fedakarlık gösterdikleri, günümüz imkanları ile dahi

yapması zor olan takı ve eşyaları ustalıklı imal etmeleri, ölüm sonrası hayat ve Yaratıcı inancına sahip olduğuna dair ciddi bulguları ile büsbütün karışık ama gelişmiş bir toplumun ifadesidir.

Körtik Tepe kazı alanının belki de en büyük avantajı, çağdaşı olan Göbekli Tepe'ye yakın olmasıdır. Göbekli Tepe'deki inanç yoğunluğuna ve yapılaşma amacına eş değer bulguları ve kuruluş tarihlerinin yakın olması, ciddi etkileşimleri beraberinde getirmeye zorlamıştır. Nitekim belki de ortak din, ortak din adamı, ortak inanç dünyasına sahip olduklarını ifade etmek, genel olarak yanlış olmaz.

Tüm anlatılan belirgin sebepler ışığında; tüm inançların sahibi olan bir Yaratıcının varlığından söz etmek gerekebilir. İnsanların, sorgulamaya ve kabul etmeye başlamasından itibaren, her şeye gücü yeten bir varlığın olduğunu bilmeleri, insanları diri tutmaya ve inançları çerçevesinde bazı küçük de olsa bedeller ödemeye itmiş olabilir. Bu duruma, bir fitri mesele gözüyle de bakılabilir ki, günümüzde bazı bilim adamları insanın genlerinde inanca dair izler bulduklarını ifade ederler. Arkeolojik verilerin yorumlanması aşamasında elbette ki son 200 yıldır bazı yaklaşımların sürekli bir tesiri olmuştur. Ama kabul etmek gerekir ki, son yıllardaki bu müthiş buluşlar pozitivist ve materyalist yaklaşımları tedirgin etmiştir. Çünkü inanca dair izlerin, özellikle de Güneydoğu, Mezopotamya odaklı olması aslında bir mesajdır.

Not: Bu satırları yazarken, Körtik Tepe neolitik dönem yerleşmesinde, kazıların noktalandığını ve kapatıldığını ikili görüşmeler sonucunda öğrendim. Sular altında kalacağından dolayı akibeti tıpkı Nevali Çori ve diğerleri gibi olacak. Fakat elde edilen inanca ve günlük hayata dair nitelikli bulguların, süreç içerisinde kıymeti daha da anlaşılacağını düşünüyorum.

Kaynaklar

Aydoğan, İnan, “İktidarı Meşrulaştırma Aracı Olarak Ritüel”, *Aktüel Arkeoloji*, S. 62, İstanbul 2018.

Bonogofsky, Michelle, “Neolitik Kafatası Kültü”, *Aktüel Arkeoloji*, S. 63, İstanbul 2018, s. 28-35.

Childe, Gordon, *Tarihte Neler Oldu?*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007.

Gamble, Clive, *Arkeolojinin Temelleri*, Aktüel Arkeoloji Yayınları İstanbul 2014.

Fred-John, Hodder, Ian, *Uygarlığın Doğuşunda Din- Çatalhöyük Örneği*, Alfa Yayınları, İstanbul 2018.

Hariri, Yuval Noah, Sapiens- Hayvanlardan Tanrılara-, Kolektif Yayınları, İstanbul 2018.

Luckert, Karl W., *Göbekli Tepe*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016.

Özbek, Metin, “Neolitik Toplumlarda Baş veya Tüm Bedeni Alçılama Geleneği: Anadolu ve Yakındoğu’dan Bazı Örnekler”, *TÜBA-AR*, S. 8, 2005.

Özbek, Metin, “Körtik Tepe’de İnsan Sağlığı”, *20. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Konya, 2004.

Özbek, Metin, “Köşk Höyük (Niğde) Neolitik Köyünde Kil Sıvalı İnsan Başları”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters*, C. 26/ S. 1, 2009.

Özkaya, Vecihi, Coşkun, Aytaç “Anadolu’nun Erken Tarihinde Körtiktepe’nin Yeri ve Önemi”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. 129, İstanbul.

Özkaya, Vecihi, Coşkun, Aytaç, Soyukaya, Nevin, *Körtik Tepe- Uygarlığın Diyarbakır’daki İlk Adımları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

Özkaya, Vecihi, San, Oya, Coşkun, Aytaç, Şahin, Feridun S., Kartal, Metin, “Körtik Tepe 2007 Kazısı”, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara 2008.

Özkaya, Vecihi, Coşkun, Aytaç, “Körtik Tepe”, *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yönelişinin Başlangıcı - Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Özkaya, Vecihi, Coşkun, Aytaç, “Körtiktepe Kazıları Erken Neolitik Dönemde Bölgesel Kültürel İlişkiler Üzerine Bazı Gözlemler”, *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, İstanbul 2008.

Özkaya Vecihi, Coşkun, Aytaç, Benz, Marion, Erdal, Yılmaz S., Atıcı, Levent, Şahin, Feridun S. “Körtik Tepe 2010 Yılı Kazısı”, *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 1, Malatya 2011.

Özkaya, Vecihi, San, Oya, “Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler”, *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı: Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul 2007.

Özkaya, Vecihi, Coşkun, Aytaç, San, Oya, Şahin, Feridun S., Barın, Gürol, Kartal, Metin, Erdal, Yılmaz S., Körtik Tepe “2008 Yılı Kazısı”, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 1, Denizli 2009.

Özkaya, Vecihi, “Körtiktepe 2005 Yılı Kazısı”, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Çanakkale 2006.

Özkaya, Vecihi, San, Oya, “Körtiktepe 2001 Kazısı”, *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 2, Ankara 2002.

Özkaya, Vecihi, Şahin, Feridun S., Erdal, Yılmaz Selim, Kartal, Metin, Kartal, Gizem, Benz, Marion, “Körtiktepe 2015 Kazı Çalışmaları”, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, Edirne 2016.

Özkaya, Vecihi San, Oya, “Körtiktepe Arkeolojik Kazıları”, *23. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 2, Ankara 2001.

Özkaya, Vecihi, Şahin, Feridun S., Erdal, Yılmaz S., Benz, Marion, Körtik Tepe 2014 Yılı Kazısı, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 1, Erzurum 2015.

Özkaya, Vecihi., Coşkun Aytaç, “Körtik Tepe/Diyarbakır -Yerleşik Yaşamın Başlangıcı”, *ArkeoAtlas*, S. 8, İstanbul 2013.

Lichter, Clemens, “Neolitik Dönemde Anadolu’da Ölüm”, *Aktüel Arkeoloji*, S. 63, İstanbul 2018.

Rosenberg, Michael, Peasall, B., “A Report on Sounding at Demirhöyük”, *Anatolica* 24, s. 199, 1998.

Sarıçioğlu, Ekrem, “Anadolu’nun Tarih Öncesi İnançları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 6, Erzurum 1986.

Smart, Ninian, “Tarih Öncesine Ait Dinlerle İlkel Dinler”, (Çev. Günay Tümer), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, Ankara 1981.

Tümer Günay, “Atalar Kültü”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, S. 4, İstanbul, 1991.

Uhri Ahmet, *Anadolu'da Ölümin Tarihöncesi -Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri-*, Ege Yayınları, İstanbul 2014.

İnternet Alıntısı

<http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=21>

<http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/kortik-tepe>

https://www.researchgate.net/figure/Fishing-tools-from-Koertik-Tepe-after-Cokun-et-al-2010-Oezkaya-2009_fig9_312595916

<https://www.pinterest.com/pin/670403094503085379/>

http://www.arkeolojisanat.com/shop/blog/prof-dr-mehmet-ozdogan-roportaji-asagi-pinar-ve-neolitik-donem_3_263830.html

<http://damienmarieathope.com/2017/04/12400-11700-years-ago-kortik-tepe-turkey-pre-agriculture-ritualism/>

<http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/kortik-tepe>

<http://www.ancient-origins.net/news-history-archaeology/prehistoric-anatolians-removed-flesh-bones-ease-transition-death-002930>

<http://archive.is/2yCTa>

https://www.researchgate.net/figure/Map-of-the-Near-East-and-Eastern-Mediterranean-showing-archaeological-sites-and-regions_fig1_283151356

EKLER**Resimler****Resim 1:** Körtik Tepe Taş AletlerKaynak: <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=21>

Erişim Tarihi: 28.05.2018

Resim 2: Körtik Tepe Mezar Armağanları- TakılarKaynak: <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=21>

Erişim Tarihi: 28.05.2018

Resim 3: Körtik Tepe Mezar Armağanları- Takılar
Kaynak: <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=21>
Erişim Tarihi: 28.05.2018

Resim 4: Körtik Tepe Mezar Armağanları- Takılar
Kaynak: <http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/kortik-tepe>
Erişim Tarihi: 28.05.2018

Resim 5: Körtik Tepe Oltaları

Kaynak: https://www.researchgate.net/figure/Fishing-tools-from-Koertik-Tepe-after-Cokun-et-al-2010-Oezkaya-2009_fig9_312595916

Erişim Tarihi: 29.05.2018

Resim 6: Körtik Tepe Kemik Aletler

Kaynak: <https://www.pinterest.com/pin/670403094503085379/>

Erişim Tarihi: 29.05.2018

Resim 7: Körtik Tepe Mezar Armağanları-Takılar

http://www.arkeolojisanat.com/shop/blog/prof-dr-mehmet-ozdogan-roportaji-asagi-pinar-ve-neolitik-donem_3_263830.html

Erişim Tarihi: 29.05.2018

Resim 8: Körtik Tepe Taş Aletler

<http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=21>

Erişim Tarihi: 29.05.2018

Resim 9: Körtik Tepe Mezarlar

Kaynak: <http://damienmaricathope.com/2017/04/12400-11700-years-ago-kortik-tepe-turkey-pre-agriculture-ritualism/>
Erişim Tarihi: 29.05.2018

Resim 10: Körtik Tepe İskelet

Kaynak: <http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/kortik-tepe>
Erişim Tarihi: 29.05.2018

Resim 11: Körtik Tepe Hediyelerle Gömülen İskelet

Kaynak: <http://www.ancient-origins.net/news-history-archaeology/prehistoric-anatolians-removed-flesh-bones-ease-transition-death-002930>

Erişim Tarihi: 29.05.2018

Resim 12: Körtik Tepe Motiflerle İşlenmiş Taş Vazo

Kaynak: <http://archive.is/2yCTa>

Erişim Tarihi: 29.05.2018

Resim 13: Körtik Tepe Konumu

Kaynak: https://www.researchgate.net/figure/Map-of-the-Near-East-and-Eastern-Mediterranean-showing-archaeological-sites-and-regions_fig1_283151356

Erişim Tarihi: 29.05.2018